

М. П. Курило. Моделі апеляції в цивільному, господарському та адміністративному судочинстві : окремі аспекти проблеми

Апеляція (*appellatio*) - це один із найпоширеніших способів оскарження судових рішень судів першої інстанції, які ще не вступили и законну силу. Відповідно до міжнародних стандартів правосуддя вважається забезпеченим, достатнім і обов'язковим, коли є дві інстанції судового розгляду: перша стадія та апеляційна процедура судової перевірки рішення, прийнятого місцевим судом. Конституційний Суд України в мотивувальній частині Рішення від 2 листопада 2011 року звернув увагу на те, що ці засади є конституційними гарантіями права кожного на судовий захист. При цьому Конституційний суд України у своєму рішенні від 14 жовтня 1997 р. №44-3 виклав свою правову позицію щодо поняття правосуддя, зазначивши, що правосуддя - це самостійна галузь державної діяльності, яку суди здійснюють шляхом розгляду і вирішення в судових засіданнях в особливій, установленій законом процесуальній формі цивільних справ.

Право на апеляційне оскарження мають сторони, треті особи, їхні представники, а також інші особи, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки. У цивільних та адміністративних справах правом оскарження наділені Уповноважений з прав людини, відповідно до п. 10 ст. 13 Закону України від 23 грудня 1997 р. «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»¹ (ст. 292 ЦПК, ст. 91 ГПК, ч. 1 ст. 185 КАС). Усі три види судочинства мають одні й ті ж строки оскарження судових рішень в апеляційному порядку, які складають 10 днів із дня проголошення судового рішення суду першої інстанції (ч. 1 ст. 294 ЦПК, ч. 1 ст. 93 ГПК, ч. 2 ст. 186 КАС).

Апеляційне оскарження починається із дня подання апеляційної скарги, яка складається в письмовій формі і має свою структуру. Така скарга являє собою процесуальний документ, який і зупиняє набірня судовим рішенням суду першої інстанції чинності. Кожна апеляційна скарга в цивільному, господарському та адміністративному

судочинстві має чотири частини: а) вступну; б) описову; в) мотивувальну і г) резолютивну. При цьому скарга закінчується додатками (копіями письмових доказів, квитанцією про сплату судового збору, копією скарги), які прикладає апелянт до кожної копії апеляційної скарги.

Безумовно, апеляційна скарга є основним процесуальним документом, оскільки в ній апелянт піддає критиці законність і обґрунтованість судових рішень судів першої інстанції з проханням скасування чи зміни даного рішення (ст. 213 ЦПК, ч. 1 ст. 159 КАС). Іноді критика апелянтів стосується питань дотримання судом форми судового рішення, його структури, реквізитів - дати ухвалення судових рішень, підписів, місця їх ухвалення. Разом з тим апелянти часто критикують судові рішення з точки зору неправильного застосування судами першої інстанції норм матеріального права, тобто тлумачення даних норм, відповідність їх тим матеріально-правовим сі юрам, які були предметом судового розгляду.

Так, у мотивувальній частині рішення у справі № 18.17/2578/12, розглянутої 15 травня 2013 року Апеляційним судом Сумської області за апеляційною скаргою представника ОСОБА2-ОСОБА 3 на рішення Сумського районного суду Сумської області у справі за позовом ОСОБА 4 до ОСОБА 2 про стягнення заборгованості за договором оренди, зазначено:

«В апеляційній скарзі представник ОСОБА2-ОСОБА3 посилається на порушення судом першої інстанції при ухваленні рішення норм матеріального і процесуального права. Просить скасувати рішення Сумського районного суду Сумської області від 29 серпня 2012 року та ухвалити нове з тих підстав, що суд першої інстанції ухвалив рішення з порушенням норм матеріального права, атому воно підлягає скасуванню з ухваленням нового рішення про відмову в задоволенні зазначеного позову...».

Оскаржуючи судові рішення судів першої інстанції, необхідно розуміти, що апеляційні суди, по-перше, розглядають справи, використовуючи об'єктивно наявні факти, які встановлені в суді першої інстанції, виходячи з вимог принципу верховенства права, по-друге, розгляд

апеляційних скарг відбувається лише в межах доказів апеляційної скарги (ст. 303 ЦПК, ст.101 ГПК), по-третє, суд апеляційної інстанції під час розгляду справи особливу увагу приділяє дотриманню судом першої інстанції норм матеріального та процесуального права.

Відповідно до цього кожна апеляційна інстанція цивільного, господарського чи адміністративного виду судового провадження має право під час розгляду апеляції на судові рішення суду першої інстанції, а) постановити ухвалу про відхилення апеляційної скарги і залишення рішення без змін; б) скасувати рішення суду першої інстанції і ухвалити нове рішення по суті позовних вимог; в) змінити рішення; г) постановити ухвалу про скасування рішення суду першої інстанції і закриття провадження у справі або залишення заяви без розгляду (ч. 1 ст. 307 ЦПК, ст. 103 ГПК, ст. 200, 201, 202, 203 КАС).

За наслідками розгляду скарги на ухвалу суду першої інстанції апеляційний суд має право: 1) постановити ухвалу про відхилення апеляційної скарги і залишення ухвали без змін; 2) скасувати ухвалу і постановити нову ухвалу; 3) змінити ухвалу; 4) скасувати ухвалу, що перешкоджає подальшому провадженню у справі, і направити справу для продовження розгляду до суду першої інстанції (ч. 2 ст. 307 ЦПК, ч. 1 ст. 199 КАС).

Отже, сторони, треті особи, їхні представники, прокурор, Уповноважений з прав людини, особи, які хоч і не брали участі в розгляді справи, але суд вирішив питання про їх права та обов'язки, можуть оскаржувати всі без винятку судові рішення. Такий підхід законодавця призводить до того, що кожного року апеляційні суди розглядають десятки тисяч цивільних справ. Разом з тим такого суцільного апелювання можна уникнути, якщо встановити розумні межі для вирішення матеріально-правових спорів, які стануть предметом для апелювання після їх розгляду в суді першої інстанції. Ми вважаємо, що необхідно приділити більше уваги вартості предмета спору, оскільки безмежне право на апелювання не є благом. З урахуванням даних обставин наша

пропозиція полягає в тому, що в судовий процес необхідно ввести, так званий, рівень «правової безпеки», суть якого полягає в обумовленому ціною позову доступі до апелювання, тобто необхідності встановити граничний процесуальний поріг, з якого може допускатись апелювання.

Відповідно до ст. 3ЦПК України кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого права, свободи чи інтересу, тобто процесуальний закон точно відтворює підстави звернення до суду першої інстанції і надає особі таку можливість. Апеляційне ж провадження не є в кожному випадку обов'язковим. Звернення до апеляційної інстанції повинно бути дійсно обгрунтованим і мати підстави для скасування рішення суду першої інстанції та ухвалення нового рішення, або його зміни. Такі підстави чітко визначені процесуальним законодавством. Зокрема, у ч. 1 ст. 309 ЦПК України передбачено низку підстав для визнання судового рішення суду першої інстанції незаконним та його скасування чи зміни. Треба зазначити, що сьогодні судовий процес ґрунтується на змагальній основі, тому відповідно до ч.1 ст. 60 ЦПК України кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень.

Таким чином, суд першої інстанції завжди досліджує всі докази, які надають сторони. Так, колегією суддів Харківського апеляційного господарського суду від 05 лютого 2013 року було розглянуто апеляційну скаргу позивача на рішення Господарського суду Сумської області від 10 грудня 2012 року по справі № 5021/1546/12 за позовом фізичної особи-підприємця Синиці О.О. до Сумської міської ради про скасування рішення, визнання протиправною бездіяльність та зобов'язання вчинити певні дії. У своїй ухвалі суд зазначив:

«В обґрунтування апеляційної скарги позивач посилається на невідповідність висновків суду обставинам справи та порушення судом норм матеріального та процесуального права при прийнятті оскаржуваного рішення».

Колегія суддів дійшла висновку, що господарським судом порушено норми матеріального права, оскільки на думку суду

суд першої інстанції не в повній мірі з'ясував та неправильно оцінив обставини справи в частині відмови в задоволенні позовних вимог про скасування рішення відповідача від 27.04.2011. З цих підстав рішення господарського суду Сумської області від 10.12.2012 не може вважатися обґрунтованим та підлягає скасуванню в зазначеній частині, як таке, що прийнято з порушенням норм матеріального права та при неповному з'ясуванні обставин, що мають значення для справи, у зв'язку з чим колегія суддів знаходить підстави для часткового задоволення апеляційної скарги позивача»³.

Пленум Верховного Суду України у своїй Постанові № 12 від 24.10.2008 року «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» в п.19 зазначає, що під «неповним з'ясуванням судом обставин, що мають значення для справи, слід вважати неправильне визначення предмета доказування чи не з'ясування обставин, якими обґрунтовувалися вимоги та заперечення, або інших фактичних даних (пропущення строку позовної давності тощо), неправильну кваліфікацію правовідносин, які випливають із установлених обставин тощо»⁴.

З урахуванням даних обставин ми вважаємо, що в п.1 ч.1 ст. 309, як і п.1 ч.1 ст.104 ГПК та п.1 ч.1 ст. 202 КАС України слова «неповне з'ясування судом обставин, що мають значення для справи» підлягає уточненню. Разом з тим таке поняття, безумовно, пов'язується із «недоведеністю обставин, що мають значення для справи, які суд вважав встановленими» (п. 2 ч. 1 ст. 309 ЦПК, ч. 1 п. 2 ст. 104 ГПК, ч. 1 п. 2 ст. 202 КАС України), оскільки «недоведеність обставин» і їх «неповне з'ясування» законодавець ділить за суб'єктами цивільних правовідносин, адресуючи поняття «недоведеності» до сторін, третіх осіб, їхніх представників, прокурора, а поняття «неповного з'ясування» - до суду.

Іншою підставою для скасування рішення суду першої інстанції і ухвалення нового рішення або його зміни є невідповідність висновків суду обставинам справи (п. 3 ч. 1 ст. 309 ЦПК, п. 3 ч. 1 ст. 104 ГПК, п. 3 ч. 1 ст. 202 КАС). Безумовно, дана підстава часто має місце в апеляційних

скаргах, оскільки апелянти за допомогою цієї підстави намагаються «виправити» судові помилки суддів, які змогли акумулювати зміст усіх доказів і встановлених у судових засіданнях фактів, зіставити їх з тими правовідносинами, які об'єктивно мали місце і, виходячи із цих обставин, ухвалити рішення.

Суттєве значення мають підстави пов'язані з порушенням або неправильним застосуванням норм матеріального або процесуального права, чи розгляд і вирішення справи неповноважним судом, якому було заявлено відвід на підставі обставин, що викликали сумнів у неупередженості судді, при цьому заяву про його відвід визнано судом апеляційної інстанції обґрунтованою. До цих обставин належить і ухвалення чи підписання постанови не тим суддею, який розглядав справу (п. 4 ч. 1 ст. 309 ЦПК, п. 4 ч. 1 ст. 104 ГПК, п. 4 ч. 1 ст. 202 КАС України).

Що ж стосується підстав, пов'язаних із відводом судді та підписанням судових рішень не тим суддею, який розглядав справу, то такі підстави є поодинокими, оскільки підстави для відводу судді чітко сформульовані у ст. 20 ЦПК, ст. 20 ГПК, ст. 29 КАС України. Судді, як правило, чітко дотримуються в цій частині процесуального законодавства, бо за даними судової статистики за останні чотири роки жодних скасувань судових рішень з цих підстав в Україні не виявлено, як не виявлено і скасування судових рішень з підстав підписання судових рішень не тим суддею, який розглядав справи.

У той же час порушення норм процесуального права можуть бути підставами для скасування або зміни рішення, якщо це порушення призвело до неправильного вирішення справи. Ми вважаємо, що до явних порушень процесуального законодавства належить і розгляд справ за відсутністю будь-якої зі сторін, не повідомленої належним чином про час і місце розгляду справи. Поверненням такої вимоги процесуальний закон посилив би дію принципу безпосередності в усіх видах судових процесів (ст. 159 ЦПК України). З урахуванням даних обставин ми вважаємо, що ч.3 ст. 309 ЦПК України необхідно викласти в новій редакції:

«Порушеннями норм процесуального права є: 1) розгляд справи в незаконному складі суду; 2) розгляд справи без належного повідомлення сторін про час і місце розгляду справи; 3) рішення суду не підписане судом, або підписано не тим складом суду, які розглядали справу; 4) рішення суду прийнято з порушенням правил предметної або територіальної підсудності чи правил виключної підсудності». Такі підстави для скасування судових рішень існують у господарському судочинстві (ч.3 ст. 104 ГПК України).

Як бачимо, апеляційне провадження має місце в кожній процесуальній галузі права незалежно від предмета розгляду справ. Право на апеляційне оскарження судових рішень у всіх трьох процесуальних галузях права мають одні й ті ж суб'єкти в одні й ті ж процесуальні строки. Однотипними є і вимоги до всіх апеляційних скарг відповідно до їх форми, структури та змісту. Однаковими є процедура та межі розгляду справ, а також підстави для скасування судових рішень та ухвал судів першої інстанції. Ідентичними є повноваження апеляційних судів.

1. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23 грудня 1997 р. №776 [Електронний ресурс] // ВВР України. - 1998. - № 20. - ст. 99 - Режим доступу:<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/776/97-Вр>.

2. Спр. № 1817/2578/12, розглянута 15 травня 2013 року Апеляційним судом Сумської області, 2013 р.

3. Спр. № 5021/1546/12, розглянута Харківським апеляційним господарським судом 05 лютого 2013 року, 2013 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. - Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29332059>.

4. Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 року № 12 // Вісник Верховного Суду України. -2008.-№ 11.

KuryloMykola. **Models of appeal in civil, economic and administrative proceedings: certain aspects of the problem**

The article is about the author's view of the model of the appellate review of judicial decisions in the mechanism of judicial protection, the meaning of its regulatory framework in civil, commercial and administrative proceedings in view of the common and different in their characterization and normative regulation.

The author notes that the establishment of court activity which aimed to correct and prevent miscarriages of justice, ensuring the removal of legal and fair decisions is democratic and world practice of law. Today two bodies doctrine is the foundation of the instance review of judgments in civil, economic and administrative proceedings.

The researcher notes that the regulatory model of the appeal proceedings reflects the essence of the legal concept of its operation and development. The necessity to clarify the concept of the whole system of appeal judgments is given as the unlimited possibilities of appeal against any court decisions as objects of the appeal proceedings. The article gives a critical assessment of the reduction of procedural terms as trends of procedural law. It is proposed to eliminate the difference in approaches to regulation set of rights and responsibilities of stakeholders in civil, economic and administrative proceedings, thus should be based on the wording of the relevant articles of the CTC of Ukraine.

Within a given legislative design of appeal, the author explores the limits of the case by the court of appeal in civil, economic and administrative proceedings. The necessity of new versions of articles on submission and investigation of new evidence and evidence that were unreasonably rejected by the court of the first instance or studied it in violation of procedural law. In terms of commonality and differences of normative regulation of appellate review of court decisions, analyzes the rules of proceedings and the powers of the appellate court in civil, commercial and administrative proceedings.

The article analyzes the domestic jurisprudence with regard to the importance of establishing gaps and shortcomings procedural law, the definition of its imperfections law. The author makes the

conclusion concerning the continuity of civil, economic and administrative proceedings, which was one of the most important results of the recent codification of procedural law and the possibility of unification within the civil procedural form, appeal the appeal court decisions.

Key words: appeal, the boundaries of the case, the powers of a court of appeal, new evidence, the appeal court decisions.